

Hävingu läbi vaba loodust „taastamas“

Ülo Niinemets

Rabametsas möllavad traktorid. Metsa peab üle ujutama, et raba saaks taastuda. Kas ühe looduliku ökosüsteemi „taastamine“ on väärt teise hävitamist?

Looduslik on selline ökosüsteem, kus organismidevahelised ja organismide ja keskkonnavahelised suhted on vabad. Vabana mõistetakse üldjuhul seda, et looduslikud ökosüsteemid on isereguleeruvad ja vabad inimõjust. Looduslikud ökosüsteemid on pidevas muutuses. Nad kujundavad ise oma keskkonda ja vastavalt keskkonnamuutustele asendavad ühed liigid teisi. Meil on looduslikuks koosluseks enamikus paigus mets. Näiteks peale tormimurdu hakkavad kõigepealt sirguma kiirekasvulised kask, lepp ja haab, teatud kasvupaikades mänd. Need puud on vähese varjataluvusega. Aja kulgedes muutub metsa all nende liikide jaoks liiga pimedaks ja sõltuvalt kasvukohast võtavad koosluse järk-järgult üle suurema varjataluvusega kuusk või pärn. Sellist liikide vaheldumist koosluses kutsutakse suksessiooniks.

Praktikas on raske leida täiesti inimõjuta kooslusi. Inimõju tulemusel erinevad ökosüsteemid tihti antud kasvupaigale vastavast looduslikust kooslusest, kasvõi näiteks liikide koosseisu, taimestiku ja loomastiku arvukuse ning paljude muude tunnuste osas. Inimõju kõige negatiivsemaks tulemuseks on ökosüsteemide degradeerumine, mis tähendab antud kasvupaigale vastava ökosüsteemi omaduste pea täielikku kadu. Inimõju lakkamisel tekib looduslik ökosüsteem varem või hiljem. Uus tekkinud looduslik ökosüsteem võib olla sarnane sellega, mis oli samal alal enne inimõju, kuid pigem mitte. Seda seepärast, et inimõju tulemusel on keskkonningimused teised. Näiteks peale metsa mahavõtmist puhub tuul viljaka mullakihi ära või uhub paduvihm selle minema.

Samuti on kliima muutuses. See ei tähenda, et uus ökosüsteem ei oleks looduslik, ta on lihtsalt teistsugune. Degradeerunud aladel vahetult peale inimõju lakkamist arenev ökosüsteem ei ole aga tingimata see, mida me näha sooviksime. Lihtsalt käärid endise ja uue ökosüsteemi poolt pakutavate ökosüsteemihüvede vahel on liiga suured. Madala mullaviljakusega aladel võib endise ja sellise, mida me näha tahaksime, – näiteks mähiseva metsa – tekkimine võtta sadu ja tuhandeid aastaid. Teatud tingimustel ei pruugi endisele sarnane ökosüsteem looduslikul teel mitte kunagi enam sellisena taastuda. Näiteks ei pruugi ise taastuda haruldased liigirikkad metsad, kui need on kord üle võetud invasiivsete liikide poolt, sest looduslikke liike lihtsalt pole enam piisavalt. Kui paiga hüdroloogiline süsteem on rikutud taimestiku hävitamise tõttu ja ökosüsteem on kõrbestunud, võib kaasaja kliimamuutuste tõttu kõrbestumine pigem suurenedada.

Ökosüsteemide taastamine on inimõju tulemusena hävitatud looduslike ökosüsteemide taastumise kiirendamine. Eriti degradeerunud ökosüsteemide taastamine viisil, mis tõstaks nende poolt pakutavaid ökosüsteemihüvesid. Ökosüsteemide taastamisel tuleb teha rida praktilisi otsuseid. Millisesse «algseisu» me tahame jõuda, kas see on praktiliselt võimalik ja kas uus taastatud ökosüsteem on isereguleeruv või nõuab pidevat inimsekkumist? Lihtsustatult öeldes: kõrbe kogu aeg kasta ei ole võimalik.

2022. aastal Montrealis toimunud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni elurikkuse konverentsil (COP 15) võeti vastu väga ambitsioonikas kava elurikkuse ja ökosüsteemide taastamiseks. Lihtsustatult öeldes tuleks globaalselt taastada Kanada suurune ala. See on tekitanud suurema debati, et mida ja kuidas taastada. Kliimamuutuste taustal ei ole vana ökosüsteemi taastamine alati võimalik, vähemalt mitte sellisel viisil, mis ei vajaks üha uut inimsekkumist. Aina enam levib arvamus, et uus looduslik ökosüsteem, mis on arenenud peale inimõju lakkamist, ei pruugi alati vajada „taastamist“. Ta on erinev, aga võib pakkuda sarnaseid ökosüsteemihüvesid.

Tulen tagasi loo alguses mainitud soometsa üleujutamise juurde. Üks ökosüsteemi hüvesid kliimamuutuste kontekstis on süsiniku sidumine, et kompenseerida inimtekkelist CO₂ kõrgenemist. Siin me räägime ajaskaalast 50–100 aastat, sest palju rohkem meil aega ei ole. Kui jätta kuivenduskraavid rahule, siis taastub soo varem või hiljem – 50, 100 või 200 aastaga. Kogu selle aja jooksul seob see looduslik ökosüsteem süsinikku. Pinnase ekskavaatoritega ümberpööramise ja kiirkorras metsa üleujutamisel me hävitame süsinikku siduva ökosüsteemi ja kaotame ökosüsteemi hüve.

Rusikareegel on siin, et ei taastata neid looduslikke ökosüsteeme, mis juba pakuvad ökosüsteemihüvesid. Globaalselt on taastada vaja väga palju. See on väga kallis ja seda enam on karikatuurne olukord, kui me hakkame „taastama“ juba piisavalt looduslikku.

[Ilmunud ajalehes Postimees 16. novembril 2024](#)